

3. Галенко О. І. Султан // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2012. – Т. 9. – 944 с.
4. Ихсаноглу, Э. История Османского государства, общества и цивилизации : в 2 т. Исслед. центр исламской истории, искусства и культуры; пер. В.Б. Феоновой под ред. М. С. Мейера. – Москва: Вост. лит., 2006. – Т. 1, 602 с.
5. Рыжов К.В. Все монархи мира. Мусульманский Восток. XV-XX вв. – М.: Вече, 2004. – 544 с.
6. Хитцель Ф. Османская империя : монография / Фредерик Хитцель. – М.: Вече, 2006. – 384 с.
7. Pamuk Sevket. A Monetary History of the Ottoman Empire. – Cambridge University Press, 2000. – 341 p.
8. TDV Islam ansiklopedisi. – 6. Cildinde, Istanbul, – 1992. – 550 p.

Крисак К.О.

студентка,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ФАКТОР В АРАБСЬКОМУ СВІТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Існує декілька великих визначень поняття «націоналізм». Але для характеристики інтеграційних процесів більше підходить визначення Е. Геллнера, в якому націоналізм розглядається переважно як політичний принцип, суть якого полягає в тому, що політична і національна одиниці повинні співпадати. Політична одиниця в даному випадку представляє державу, національну – народ. Неспівпадіння цих одиниць викликає в народі націоналістичні почуття. У своїй чергу, це почуття дає поштовх до виникнення націоналістичного руху, який досягає співпадіння між політичною та національною одиницями [1, с. 23]. «Нація» ж не є теоретичною моделлю, породженою політичною філософією. Це продукт специфічного історичного досвіду, тому простої національної ідеології не достатньо, щоб створити націю [4, с. 83-86].

Ідеї націоналізму в Арабському регіоні дуже тісно взаємопов'язані з ідеями мусульманської умми. Будучи домінуючою релігією, іслам

відіграє найважливішу роль в державному і громадському укладі арабських країн.

Над такими поняттями, як «нація» і «арабська батьківщина» почали міркувати в середовищі інтелектуалів Єгипту і району Леванту в XIX столітті. Спочатку арабський націоналізм отримав розвиток в межах окремо взятих держав. Так званий «локальний націоналізм» підносив націю певної держави вище інших. Наприклад, єгипетські націоналісти цього періоду закликали до консолідації суспільства в межах своєї країни, на основі «пан-єгипетського» націоналізму, ототожнюючи себе з нащадками древніх єгиптян. Але цей етап показав відсутність будь-якої чітко розробленої теорії арабського націоналізму.

Розвиток складної теорії арабського націоналізму знаменує собою другий етап, характерний для націоналістичної думки в цей період. Розпад Османської імперії, яка була оплотом підтримки ісламських традицій в релігійному, політичному і культурному відношеннях, лише зміцнив націоналістичні почуття. З розпадом Османської імперії після Першої світової війни помітна частина арабських країн була поділена між Французькою і Британською імперіями. Під час тривалого перебування під владою османів, а потім – під контролем європейських держав в свідомості арабських народів формувалася і зміцнювалася ідея про необхідність набуття незалежності для своїх країн [2, с. 14-16].

Кожна арабська держава намагалася боротися з колоніальною владою самостійно. В період османського панування країни Арабського регіону знаходилися під єдиною владою. Після поділу регіону між Францією і Англією у арабських країн не сформувався образ єдиного спільного ворога – в значній мірі в силу того, що метрополії різним чином поводитися з підконтрольними їм державами і народами. До того ж комунікація між колоніальними і напівколоніальними країнами була слабкою [5, с. 23-24].

У свою чергу, після Другої світової війни посилювалися об'єднувачі настрої. Новим фактором, який зміцнив ці настрої, стало утворення держави Ізраїль, яке обмежило в правах арабське населення Палестини. Зміцнення позицій сіонізму було усвідомлено арабськими державами як суттєва загроза вже після першої поразки в Арабо-ізраїльській війні 1948 р. Ці фактори сприяли піднесенню арабського націоналізму.

Арабський націоналізм включає в себе наступні компоненти: мова, географія, іслам.

Проблема в дискурсі про арабський націоналізм полягає в тому, щоб вирішити, кого можна вважати «арабом». Існують різні визначення цього

терміна. Дж. Антоніус вважає, що «араб» – це той, чий манери і традиції були сформовані в арабській формі, навіть якщо він має неарабське походження і, найголовніше, чия рідна мова – арабська. Термін застосовується як до християн, так і мусульман та інших віросповідань, причому головним критерієм є не ісламізація, а ступінь арабізації [5, с. 20]. Саті аль-Хусрев, один з видатних теоретиків арабського націоналізму, вважає, кожен, хто говорить арабською мовою, є арабом («лінгвістичний націоналізм»). Арабські націоналісти, як правило, відкидали релігію як основний елемент політичної ідентичності і виступали за єдність арабів незалежно від їх релігійних уподобань [5, с. 21].

Одним з найбільш успішних проектів, реалізованих в цей період в рамках руху арабського націоналізму, був нассеризм. Єгипетські націоналісти на чолі з лідером революції Гамаль Абдель Нассером (1918-1970) перетворилися в «локомотив» арабського опору імперіалізму. Нарівні з націоналістичними ідеями отримували своє закріплення ідеї арабського соціалізму. У нассериському варіанті останній виявився складовою частиною арабської національної ідеї.

Згідно Нассеру, спільність перспектив розвитку арабського націоналізму і арабського соціалізму полягала в тому, що остаточне об'єднання всіх арабських народів неможливо при капіталізмі, але стане можливим при соціалізмі, який є найпотужнішим інтегруючим компонентом в досягненні Єгиптом лідерських позицій в регіоні.

Необхідно відзначити, що націоналістичний рух в Єгипті був світським. Однак для того, аби сенс націоналістичних ідей був більш зрозумілий більшості мусульманського населення країни, реалізацію концепцій арабського націоналізму і соціалізму довелося здійснювати шляхом апелювання до коранічних традицій. В ідеологічній концепції соціалізм намагалися поєднати з ісламською ідеєю про справедливий поділ багатств. Націоналізм трактували як опору на кровноспоріднених зв'язках, що склалися в епоху Омейядів [3, с. 152].

Теоретики арабського націоналізму, такі як М. Афляк, С.А. Бітар і З. Арсуз, поклали початок утворенню партії Баас, яка в свою чергу розвинула ідеологію загальноарабської націоналізму – пан-арабізму. Партія Арабського соціалістичного відродження (ПАСВ), більш відома як Баас, була створена 7 квітня 1947 року.

Пан-арабізм – це романтична концепція, яка була ритуальною, але обов'язковою доктриною в більшості арабських держав. Пан-арабізм був корисною концепцією тому, що від допомагав світській еліті побудувати

мости до традиційних і релігійних мас. На відміну від панісламізму, пан-арабізм є світським і націоналістичним, багато видатних пан-арабістів, на кшталт Афляка не були мусульманами [5, с. 18-19].

Особливого успіху пан-арабізм досяг в Сирії і зовсім не випадково. Дійсно, консолідація багатоконфесійного сирійського суспільства на основі релігійної ідеології була вкрай проблематичною. Спроба такого об'єднання на базі ісламської ідеології залишала б «за бортом» дуже значну частину сирійського суспільства – перш за все алавітів, християн і друзів, представників яких було до того ж особливо багато в рядах сирійської еліти.

Саме баасиський неконфесійний націоналізм (пан-арабізм) став головним ідеологічним стрижнем консолідації суспільства і зміцнення регіональних позицій Сирії після баасиського перевороту 1963 році, а в Іраку – після повалення королівського режиму в 1958 році [4, с. 61-65].

Мартін Крамер був один з перших фахівців, які почали використовувати термін «політичний іслам» в 1980 році. У 2003 році він заявив, що політичний іслам також можна розглядати як тавтологію, тому що ніде в мусульманському світі релігія не відділена від політики.

Політичний іслам також пройшов декілька етапів свого формування. До XIX ст. в ісламському суспільстві був поширений традиційний іслам, який в силу замкненості мусульманських общин не був присутнім на політичній арені. В 2 пол. XIX ст. мусульманська інтелігенція вбачала в Заході символ розвитку і цивілізації. Вони підкреслювали значення ісламу в соціально-політичному житті, але при цьому мова йшла про адаптацію західних моделей в мусульманське суспільство [4, с. 129-132].

Друга світова війна з її наслідками, розподіл світу на Східний та Західний блоки, створення Ізраїлю на території Палестини і розпад деяких прозахідних режимів в ісламських країнах посилили протистояння з Заходом. На цьому етапі ісламські ідеологи негативно сприймали марксистські та ліберальні ідеї, тому почався пошук ісламської альтернативи. В 1964 році єгипетським ідеологом ісламізму Саїдом Кутбом було написано книгу «Віхи на шляху», в якій він міркував про те, що іслам має свою модель державного правління. Базова ідея полягала в тому, що уряд має відповідати ісламським принципам [4, с. 158-162].

В 1924 році Кемаль Ататюрк ліквідував халіфат і цим порвав тисячолітній зв'язок ісламу з ісламською державою. Саме тому почалися пошуки створення ісламського уряду та реалізація ісламських законів. Це було здійснено в Ірані в 1979 році шляхом скидання шахського режиму. На фоні закінчення Холодної війни політичний іслам став

міжнародною ідеєю. Цьому сприяли різноманітні фактори: розпад Радянського союзу і, як наслідок, посилення джихадистських угруповань в Афганістані; війна в Перській затоці і агресія саддамовського Іраку проти Кувейту в 1991 році; провал перемир'я між арабськими країнами і Ізраїлем, підтримка Ізраїлю зі сторони Заходу, що призвело до поширення радикальних рухів в Палестині і Європі; а також нова революція в сфері засобів комунікації та технологій, що дозволила швидше поширювати ідеї політичного ісламу.

Список використаних джерел:

1. Геллнер Э. Нации и национализм / пер. с англ.; ред. и послесл. И. И. Крупника. – Москва : Прогресс, 1991. – 794 с.
2. Dawisha A. Arab nationalism in the twentieth century. – Princeton University Press, 2016. – 360 p.
3. Fawaz A. G. Making the Arab World. – Princeton University Press, 2018. – 483 p.
4. Lahouari A. Radical arab nationalism and political islam. – Georgetown University Press, 2017. – 275 p.
5. Tawfic E. F. Pan-Arabism and Arab Nationalism. – Westview Press, 1987. – 208 p.

Кушнір О.Р.

студентка,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА 2004 РОКУ ТА ЇЇ ВТІЛЕННЯ

Розпочинаючи з 2003 року, правляча політична еліта ініціювала конституційні зміни, суть яких полягала в обмеженні повноважень глави держави та передачі Верховній Раді права на формування складу уряду України [1]. 5 березня 2003 року у телезверненні Президент України Леонід Кучма несподівано оголосив про намір провести політичну реформу [2]. Її зміст кардинально відрзнялася від ініціативи трьохрічної давнини. Кучма наголосив на необхідності внесення змін до Конституції та переходу від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської республіки. Реформа мала змінити розподіл повноважень